

Stora Mellösa kyrka.

I *Ransakningarna* 1667 (tryckt i *Rannsakingar efter antikviteter* 2, 1969, s. 163) finner man följande uppgift om en eljest okänd runsten i Stora Mellösa kyrkogårdsmur: »Strax västanföre i kyrkiebalksmuren ligger en stoor steen, på hwilken ähre och huggne runske bookstäfwer, af hwilka somblinge ähre behåldne och somblinge uthreefne.» (Ulf Christoffersson antecknar därför i marginalen: »I R[unsten].»)

På denna uppgift, lämnad av kyrkoherden i Mellösa, Nicolaus Zenius, den 12/6 1667, grundar sig uppenbarligen följande anteckning i Peringskiölds *Monumenta* 1 om en runsten i »Mälösa Sn. ... Västan före, kyrkebalken». J. G. Liljegren upptager sedan i *Runurkunder* (1833) den i *Monumenta* nämnda runstenen som nummer 1032: »Mällösa socken ... V. kyrkobalken.»

Runstenen i Stora Mellösas kyrkogårdsmur söktes därefter förgäves vid flera tillfällen. I sin dissertation *Om Stora Mellösa och Norrbyås socknar i Nerike* (1851) nämner P. D. Lagerholm (s. 14), att han »ej kunnat återfinna» denna runsten, och också Herman Hofberg sökte den utan framgång. I *Nerikes gamla minnen* (1868) skriver han t. ex.: »Oaktadt noggranna efterspaningar står han ej att upptäcka och har sannolikt gått förlorad, när kyrkan för några år sedan ombyggdes» (s. 87). Också Bertil Waldén nämner runstenen, som enligt honom »har försvunnit sedan 1600-talet» (se *Stora Mellösa*, 1952, s. 24).

Vår kännedom om denna sten bygger enbart på Zenius' uppgifter i *Ransakningarna*. Inskriften var tydligen redan på 1600-talet mycket svårt skadad, och det bör framhållas, att det är långt ifrån säkert, att uppgiften i *Ransakningarna* är korrekt. Den stora stenen »i kyrkiebalksmuren» har troligen icke varit en runsten utan en svårt vittrad, medeltida gravsten. Jfr s. 12, 33 och s. 93 (Götlunda kyrka).

14. Bärsta, Rönneberga, Stora Mellösa sn.

Pl. 6.

Litteratur: S. B. F. Jansson, Fyndrapport den 21/3 1961 (ATA), Rönnebergastenen (i: Från bergslag och bondebygd 1962), s. 23 f.; B. Waldén, Kulturminnesvårdskrönika 1961 (i: Från bergslag och bondebygd 1962), s. 86 f.; S. Lindqvist, Forntidens Kumla och omvärlden (i: Kumlabygden 2, 1963), s. 216.

Runstenen, som påträffades i februari 1961, står rest på en grässlätt 20 m NNÖ om huvudingången till Rönneberga mangårdsbyggnad (Bärsta 9¹), 6 m V om den västligaste gravhögen i Rönneberga gravfält.¹ Ristningsytan vetter åt den gamla landsvägen, som ligger 9 m V om runstenen.

Nä 14 upptäcktes av lantarbetaren Valdemar Melin under grävning i den grusås på vilken Rönneberga ligger. Stenen låg med ristningsytan nedåt i åsens östra kant, 150 m NNÖ om mangårdsbyggnaden. Genom Riksantikvarieämbetets försorg flyttades stenen och restes på sin nuvarande plats i mars 1961. Arbetet med resningen var förenat med vissa svårigheter på grund av att stenen är avslagen strax nedanför ristningen och sålunda saknar rotända.

Gräröd gnejsgranit med kvartsinslag. Stenens höjd är 127 cm. (Höjden efter resningen på ny rotända är 145 cm.) Bredden är nedtill 70 cm, största tjockleken 30 cm. Runornas storlek är 9–12 cm. Ristningsytan är ojämn och ristningen delvis skadad genom flagring. Ristningslinjerna är djupa, jämförelsevis breda; runorna i stort sett mycket tydliga.

Inskrift:

: uibug : risti : sitin : efitr : - uin : sun : sin : auk : | : rikui :
5 10 15 20 25 30 35

Viborg ræisti stæin æftir Svæin, sun sinn ok Rikvi.

»Viborg reste stenen efter Sven, sin son och Rikvi.»

¹ Om detta gravfält och om »Rönneberga» lämnas följande upplysningar i en rannsaking, insänd av kyrkoherden N. A. Zenius och daterad »Medelösa prästegårdh den 12. Junij Anno 1667»: »Lijthet Söder om Bärsta uthi Medelösa Soken ähr en backa, som kallass ronberget, på hwilken ähre sexton trinna Joolhögar större och smärre, uthi och kringhom otta ähre steenar: men otta ähre uthan steenar; J sombliga ähr en groop mit i kulln kringhom en rundeel som ähr nästan mit i backen ähre siu steenar uppresta när in widh Joolhögen af hwilka fyra ståå uprätte och tree ähre kulfalne. Och en iätttegraf ähr in widh backan på then Norrsjidan.»

Till läsningen: Skiljetecknet före 1 **u** består av två djupa punkter. Samma form har övriga skiljetecken, vilka alla är tydliga. 1 **u** är ej stunget, ej heller 2 **i**. Runföljden 3–5 **bug** är säker; den fördjupning, som finns i 4 **u** mellan hst och bst, är säkerligen naturlig. I 5 **g** är punkten liten med tydlig. 7 **i** är ej stunget. I 9 **t** är bst lågt ansatta. 12 **i** är ej stunget. I 14 **i** finns nedanför stavens mitt och i dennas högra kant en mycket djup, något ojämn fördjupning, som skiljer sig från punkterna i andra stungna runor. Sannolikt är därför fördjupningen naturlig. 16 **e** är tydligt stunget med en rund punkt. I 18 **i** finns en grund flagring. I 19 **t** är högra bst mycket svag; den vänstra är däremot tydlig. Skiljetecknet efter 20 **r** är bevarat, men därefter är ett 15 cm långt stycke av ristningsytan bortslaget. Här har två runor så gott som fullständigt förlorats. Av runan 21 återstår möjligen ett mycket obetydligt stycke vid nedre ramlinjen; av runan 22 har ett stycke av en lutande bistav bevarats. Det bevarade stycket av bistaven ger vid handen, att runan har varit **u**. Runorna 23–24 **in** är säkra. Det skadade partiet mellan skiljetecknet efter 20 **r** och 23 **i** ger exakt plats för runorna **in**. Runföljden 21–24 har alltså varit **suin**. I 28 **s** är mellanleden något skadad genom flagring. I 31 **a** är bistaven placerad i en fördjupning i ristningsytan. Runföljden 34–38 **rikui** står utanför slingan på det fria partiet längst till vänster på stenen. Skiljetecknet före 34 **r** är tydligt. Alla fem runorna har förlorat korta stycken av topparna. I 36 **k** är bistaven onormalt lågt ansatt. I 38 **i** finns två grunda fördjupningar, vilka utan tvivel är naturliga. Inskriften avslutas med skiljetecken.

Runföljden 1–5 **uibug** innehåller givetvis namnet på den som reste stenen. Namnet kan väl knappast vara något annat än det mycket ovanliga kvinnonamnet *Viborg*. Man måste då räkna med att ristaren har uteglömt en **r**-runa i namnet. *Viborg* är hittills belagt endast i en sörmländsk runinskrift, nämligen Sö 318 (**uiborg**, ack.) samt möjligen i en dansk (DR 30: **uibruk**, ack.). Också under medeltiden har namnet tydligen varit ytterst sällsynt.

Stenen är rest efter en man, vilkens namn finns i den skadade runföljden **-uin**. Att den döde har hetat *Svæinn* är, trots skadorna, fullt säkert. Sonen har alltså burit ett av de under vikingatiden allra vanligaste mansnamnen.

Nä 14 innehåller ett tredje personnamn, **rikui**. Detta har ristats till vänster på stenen utanför slingan. Här möter oss, förefaller det, ett hittills helt okänt kvinnonamn *Rikvi*. Ett sådant tvåledat namn kan emellertid mycket väl ha funnits. Det torde vara sammansatt av personnamnselementen *Rik-* och *-vi*. Förleden ingår i runsvenska namn som *Rikviðr* och *Rikulfr*, efterleden ingår i kvinnonamn som *Arnvi*, *Fastvi* och *Ragnvi*. Om denna tolkning är riktig, innehåller inskriftens båda kvinnonamn en gemensam namnled: *Vi-borg*, *Rik-vi*. De ger då ett exempel på den namngivningsprincip som kallas variation. Detta förhållande skulle i så fall tala för att *Rikvi* är dotter till *Viborg* och alltså syster till den döde.

Inskriften är oklart formulerad. Oklarheten består i att det ej framgår, hur inskriftens två sista ord skall infogas i sammanhanget. Anledningen till den alltför korthuggna formuleringen är uppenbarligen platsbrist; ristningsytan har varit för begränsad för att möjliggöra en fullt klar och normal formulering av minnesinskriften. För inskriftens sista ord tvingades ristaren att tillgripa det trånga utrymmet utanför runslingan i ristningsytans vänstra kant.

Två olika tolkningsmöjligheter erbjuder sig för en nutida läsare av inskriften. Man kan uppfatta den så, att också *Rikvi* är död, och att runstenen sålunda är rest efter både Sven och henne. I så fall skall den kompletteras på följande sätt: »Viborg reste stenen efter Sven, sin son, och efter Rikvi, sin dotter.»

Den andra tolkningsmöjligheten är att *Rikvi* har varit med om att resa stenen till minne av Sven. Förhåller det sig så, måste inskriftens tolkning lyda: »Viborg reste stenen efter Sven, sin son, och Rikvi efter sin broder.» Denna sistnämnda tolkning förefaller att vara den sannolikare, men man kan knappast träffa något bestämt val mellan dessa båda möjligheter.

I runföljderna **sitin** i st. f. **stin** och **efitr** i st. f. **eftir** eller **eftr** avslöjar ristaren en viss ovana och brist på kännedom om traditionell stavning. Han har tyckt sig höra ett vokalljud mellan **s** och **t** och mellan **f** och **t**, och han har stavat efter sitt uttal. Men att dessa båda ord, de vanligaste orden på runstenarna, ej

har ristats på normalt, traditionellt sätt, visar att Rönnebergastenenens ristare icke har varit någon skolad runmästare.

Däremot är runorna vackert formade och ornamentiken skickligt anpassad efter ristningsytan, vilket trots de ganska svåra flagringsskadorna klart framgår. Ristningen domineras av ett originellt ringkors, f. ö. det enda kristna kors, som har påträffats på en runsten i Närke. Den nedre korsarmen är tudelad, och dess utdragna ändar korsar varandra och stöder sig mot det vackra drakhuvudet och mot den mjukt uppsvängda stjärten. Nä 14 framstår, trots sin litenhet, som ett av Närkes vackraste runmonument.

Hummelsta, Stora Mellösa sn.

Se Nä 11. Tälje bro, Odensbacken, Askers sn.

15. Åsby, Stora Mellösa sn.

Pl. 7.

Litteratur: L 1033. Ransakningarna 1667 (tryckt i Ransakningar efter antikviteter 2, 1969, s. 163); J. Peringskiölds Monumenta 1, bl. 214; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 377; N. G. Djurklou, Diverse annotationer rörande Nerike, 1849 (hs i Örebro läns museums arkiv; tryckt i Festskrift till 75-årsminnet av stiftandet av Föreningen för Nærkes folkspråk och fornminnen, 1931, s. 34), Brev till Carl Sæve den 14/7 1859 (ATA), Brev till B. E. Hildebrand, odat. (ATA); J. H. Schröder (resp. P. D. Lagerholm), Om Stora Mellösa och Norrbyås socknar i Nerike (1851), s. 14; Föreningens för Nærkes folkspråk och fornminnen verksamhet under år 1861 (1863), s. 7, 1862 och 1863, s. 20 f. (ATA), tryckt i ATS 1, 1864, s. 213 f.; R. Dybeck, Reseberättelse 1866, s. 17 (ATA), Brev till G. Stephens den 7/5, 18/5 och 5/6 1869, 30/10 1871, 26/3, 5/7, 13/8, 23/10, 4/11 1873 (KB), Runa fol., h. 5 (1872), s. 79, h. 6 (1873), s. 92, 93, 102; H. Hofberg, Brev till Carl Sæve den 17/7 1867, Nærkes gamla minnen (1868), s. 87 f., Nærkes Fornlemningar 2, 1869, s. 6 f. (ATA), Nærkes fasta fornlemningar (1871), s. 20; G. Stephens, Brev till R. Dybeck den 11/5 och 31/5 1869, 9/9 och 16/9 1873 (ATA), ONRM 3 (1884), s. 280 f.; Örebro läns kalender 1880, s. 294; E. Brate och S. Bugge, Runverser (1887–91), s. 347 f.; E. Brate, Anteckningar 1901 (ATA); G. Löw, Stora Mellösa i äldre tider 1 (1922), s. 10; Fornminnesinventering 1931 (ATA); K. A. Gustawsson, Stora Mellösa sockens förhistoria (i: Meddelanden från Örebro läns museum 11, 1933), s. 16; B. Waldén, Stora Mellösa (1952), s. 22, 24; S. B. F. Jansson, Runinskrifterna i Närke (i: Från bergslag och bondebygd 1952), s. 46 f.; E. Salberger, Anuatr. Ett mansnamn på Åsbystenen i Närke (i: ANF 73, 1958), s. 129 f.; Närke (Allhem, 1960), s. 19.

Äldre avbildningar: Wætter, blyertsteckning 1861 (ATA); Wætter och Djurklou, teckning 1862 (ATA); Dybeck, blyertsteckning 1863 (ATA; återgiven i Runa fol., pl. 21: 6); Hofberg, teckning i Nærkes Fornlemningar 2 (återgiven i Nærkes gamla minnen, s. 88); Brate, foto 1901 (ATA); G. A. Hellman, foto 1931 (ATA); Iwar Anderson, foto 1952 (ATA; återgivet i Närke, Allhem, 1960, s. 18).

Ett runristat, jordfast stenblock ligger i en åkersluttning 30 m Ö om mangårdsbyggnaden i Åsby 118, 45 m Ö om landsvägen Åsby–Biskopsvrak. Platsen är utmärkt på Ekonomiska kartbladet 10 F 2 h »Segersjö Herrgård» (1957).

Den äldsta kända uppgiften om Nä 15 finns i *Ransakningarna*, där kyrkoherden i Mellösa Nicolaus Zenius den 12/6 1667 lämnar följande upplysning om det runristade blocket: »Lijthet Söder om Åssby uthi Medelösa Soken ligger en stoor steen widh vägen släter ofwan uppå, på hwilken ähre uthuggne runske bookstäfwer.» I en förteckning över fornminnen i Peringskiölds *Monumenta* återkommer denna uppgift om platsen för Nä 15: »Litet Söder om åhsby uti Mälösa.»

Också Olof Celsius har erhållit upplysningar om blocket, men han har tydligen ej själv varit på platsen. I *Svenska runstenar* antecknar han: »Stora Medlösa sn, på Wraks eller Åsby ägor (som äro twenne byar) skola wara 3 runstenar. Ol. Hultberg dixit.»¹

¹ Celsius har alltså fått uppgiften från Olaus Hultberg, som blev student i Uppsala år 1723. Han blev inskriven i Nærkes nation den 15/9 och vid universitetet två dagar senare; se J. Lagerholm, *Södermanland-Nærkes nation*, 1933, s. 168, n.r 1920 och A. B. Carlsson, *Uppsala universitets matrikel* 2, 1919–1923, s. 158. Hultberg studerade mekanik och blev instrumentmakare. Han dog i Uppsala år 1743. Celsius var, då Hultberg kom till Uppsala, livligt sysselsatt med runforskning; han reste följande sommar till Hälsingland för att undersöka runstenar. Höstterminen 1724 var Celsius universitetets rektor.